

ТАҚРИЗИ МУҚАРРИЗИ РАСМӢ

ба диссертатсияи Мухаммадзода Маърифат Мухаммадҷон дар мавзуи «Масъалаҳои матншиносӣ ва поэтикӣи достони «Хумой ва Хумоюн»-и Хочуи Кирмонӣ» барои дарёфти дараҷаи илмӣи номзоди илмҳои филологӣ аз рӯйи ихтисоси 10.01.00 – Адабиётшиносӣ (10.01.08 – Назарияи адабиёт. Матншиносӣ, нусхашиносӣ). – Душанбе, 2026. – 179 с.

Хочуи Кирмонӣ аз зумраи шоирони тавонои асри XIV аст, ки бо осори гуногунжанри худ дар таърихи адабиёти форсии тоҷикӣ мавқеи намоён дорад. Маҳорати ӯ дар сурудани жанри ғазал ба ҳаддест, ки Ҳофизӣ Шерозӣ ба ӯ пайравӣ карда ва теъдоди зиёде аз ғазалиёти худро дар истикбол аз ӯ сурудааст. Дар баробари қареҳаи болои ғазалсарой Хочуи Кирмонӣ дар офаридани дostonҳои ишқӣ низ маҳорати хос доштааст. Далели ин гуфтаҳо dostonҳои «Хумой ва Хумоюн» ва «Гулу Наврӯз» мебошанд. Як ҷиҳати муҳимми мавзуи интиҳобнамудаи диссертантро аз он иборат бояд донист, ки дар адабиётшиносии муосири мо то ба ҳол ин мавзӯ мавриди арзёбии ҳамаҷонибаи илмӣ қарор нагирифта, доир ба тасхеху нашр, сохтору мухтаво ва ҷанбаҳои поэтикӣи он таҳқиқоти ҷудогонае сурат нагирифтааст.

Ҳарчанд Хочуи Кирмонӣ ба ҳайси яке аз шоирони номдори адабиёти мо шинохта шудааст, вале эҷодиёти ӯ, бахусус достони «Хумой ва Хумоюн» дар адабиётшиносии тоҷик мавриди таҳқиқи ҳамаҷониба қарор нагирифта, мазмуну мундариҷаи ин doston ба андозаи кофӣ ба аҳли мутолиа манзур нагардидааст. Аз ин нуқтаи назар, диссертатсияи мавриди назарро метавон пажӯҳиши саривақтӣ дар шинохти пахлуҳои номакшуфи достони «Хумой ва Хумоюн»-и Хочуи Кирмонӣ донист.

Аз ин нуқтаи назар метавон гуфт, ки интиҳоб ва таҳқиқи мавзуи «Масъалаҳои матншиносӣ ва поэтикӣи достони «Хумой ва Хумоюн»-и Хочуи Кирмонӣ» аз ҷониби диссертант огоҳона сурат гирифтааст. Ба иттифоқи аҳли назар, чунонки аз баррасии муҳаққиқ дар тақия ба осори таҳқиқии назарии адабӣ бармеояд, Хочуи Кирмонӣ бо сабки нигориши сода ва шевою дилнишини худ мумтоз аст.

Мутобиқати мавзӯ ва мухтавои диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Диссертатсияи Мухаммадзода Маърифат Мухаммадҷон дар мавзуи «Масъалаҳои матншиносӣ ва поэтикӣи достони «Хумой ва Хумоюн»-и Хочуи Кирмонӣ» ба шиносномаи ихтисоси 10.01.00 – Адабиётшиносӣ (10.01.08 – Назарияи адабиёт. Матншиносӣ, нусхашиносӣ) мувофиқат менамояд.

Мубрамии мавзуи таҳқиқ. Хочуи Кирмонӣ яке аз машхуртарин шоирони асри XIV ба шумор меравад, ки аз худ мероси арзишмандеро ба ёдгор гузоштааст. Баррасии илмии рӯзгору осори ин суҳанвар аз аҳаммият холӣ нест. Хочу дар баробари сурудани ғазал дар эҷоди маснавӣ низ дасти тавоное дошта, ки намунаи он «Хамса»-и ӯ мебошад. Аз миёни маснавӣҳои панҷгонаи шоир маснавии «Хумой» ва «Хумоюн» бо сохт ва таркиби вижаи худ аз дигар маснавӣҳои ҳаммонанд мутамоиз аст. Далели ин гуфтаҳо чоп ва тасхеху нашри бештари он мебошад ва дастхатҳои он низ маъруфияти бештаре доранд. Маълум мегардад, ки ин маснавӣ дар байни мардум шухрати зиёдтареро соҳиб аст. Аз ин нуктаи назар ба риштаи таҳқиқ кашидани тасхеху нашри дoston, нусхашиносӣ, сохтору мутҳо, забону сабк муҳим ва зарур мебошад. Пажухиши масъалаҳои матраҳгардида дар шинохти амиктари пахлуҳои ханӯз таҳқиқнагардидаи рӯзгор ва осори адабии Хочуи Кирмонӣ дорои аҳаммияти хос мебошад.

Дарачаи навгонии натиҷаҳо дар диссертатсия ва нуктаҳои илмие, ки ба ҳимоя пешниҳод мешаванд. Дар диссертатсияи мавриди назар достони «Хумой ва Хумоюн»-и Хочуи Кирмонӣ асосан, аз назари матншиносӣ, нусхашиносӣ ва поэтикӣ таҳлил ва таҷзия гардидааст. Баррасии масъалаҳои зикргардидаи достони «Хумой ва Хумоюн»-и шоир дар илми адабиётшиносии муосир таҳқиқоти монографии нахустин буда, муаллифи он дар асоси маводи арзишманди илмӣ, муқоисаву муҳокимаи дидгоҳҳои олимону донишмандони ватаниву хориҷӣ ба натиҷаҳои мушаххаси илмӣ расидааст. Ғайр аз ин, зиндагинома ва эҷодиёти Хочуи Кирмонӣ, сохту таркиби дoston, мухтассоти ғоявию бадеӣ, забону сабки он бо нигоҳи тоза таҳлил гардидаанд, ки натиҷаҳои таҳқиқи масоили мазкур навгонии илмии диссертатсияро ташкил медиҳанд.

Мухаммадзода Маърифат Мухаммадҷон барои огоҳона сомон додани диссертатсияи худ нуктаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшавандаро дар ҷаҳор банди муфассал манзур менамояд, ки ин бандҳо моҳияти бобу ғаслхоро фаро гирифтааст.

Асоснокӣ ва эътимоднокии ҳулосаю тавсияҳои дар диссертатсия ифодаёфта. Натиҷаҳои ин паҷухиш бар асоси таҳлили муназзами сарчашмаҳо, нусхаҳо, матнҳои интиқодӣ, адабиёти назарии илмӣ ва осори дигари муътабарӣ адабӣ ба даст омадааст.

Методологияи таҳқиқот равишҳои муосири илми адабиётшиносиро дар бар мегирад, ки воқеият ва асоснокии илмии маълумоти бадастомадаро таъмин менамояд. Бад-ин дастур, натиҷаҳои ин рисола арзиши баланди илмӣ дошта, барои рушди минбаъдаи илми

адабиётшиносии тоҷик, махсусан, таҳқиқи вежагиҳои шаклу мундариҷа матншиносӣ нусхашиносии дигар дostonҳои ҳамсон, ки дар таърихи адабиёти мо кам нестанд, мусоидат менамояд.

Ҳаҷм ва сохтори диссертатсия. Муҳаққиқ барои иҷрои вазифаҳои дар пеши худ гузошта ва расидан ба ҳадафҳои мушаххаси илмӣ диссертатсияи худро аз се бобу нӯх фасл ва панҷ зерфасл иборат донистааст.

Диссертант дар муқаддимаи таҳқиқоти худ аҳаммияти мавзӯи таҳқиқро равшан намуда, дар қисмати дараҷаи таҳқиқ, ки муфасссал баён шудааст, ба ин натиҷа мерасад, ки қорҳои дар ин замина анҷом гирифта хусусияти умумӣ дошта, ба ҷуз гирдоварӣ ва таъбу наشري қисмате аз осори шоир дар ин самт қори алоҳидае анҷом нагирифтааст. Гузориши масъалаҳои ҳадаф ва вазифаҳои таҳқиқот, объекти таҳқиқот, асоси методологӣ ва назариявии таҳқиқот, нави илмӣ таҳқиқот, аҳаммияти назарӣ ва амалии таҳқиқот, сарчашмаҳо ва маводи таҳқиқот ва масоили асосӣ ба ҳимоя пешниҳодшаванда низ аз ҷониби муҳаққиқ огоҳона сурат гирифтаанд.

Боби аввали диссертатсия, ки «**Ҳочуи Қирмонӣ ва тасҳеҳу наشري достони «Ҳумой ва Ҳумоюн»-ӯ**» номгузорӣ шудааст, се фасл ва се зерфаслро дар бар мегирад. Фасли аввал «**Муруре ба аҳволу осори Ҳочуи Қирмонӣ**» унвон гирифта, дар он номи асли, кунӣи шоир, лақабу унвонҳои ифтихорӣ, таҳаллус ва мухтасари зиндагиномаву осори адабии ӯ матраҳ шудааст. Диссертант дар ин фасл доир ба пахлуҳои баҳсталаб ва норавшани ҳаёту осори Ҳочу сухан рондааст. Фасли дуюми боби мазкур «**Нусхашиносии «Ҳумой ва Ҳумоюн»**» унвон дорад, ки дар ин фасл диссертант нусхаҳои хаттӣ осори адабиро дар шинохти ҷойгоҳ ва мартабаи адиб ва симои эҷодӣ ӯ зарур шуморида, теъдоди нусхаҳои хаттӣ ҷопшудаи «Ҳумой ва Ҳумоюн»-ро дар таъба ба назари муҳаққиқи эронӣ Родфар А. муайян намуда, таъкид мекунад, ки дар китобхонаҳои дунё бист нусхаи хаттӣ ва 4 наشري литографию сангии «Ҳумой ва Ҳумоюн» маҳфуз аст ва аз ин теъдод танҳо баъзеи онҳо то имрӯз дар наشري девони Ҳочу ва достони «Ҳумой ва Ҳумоюн»-и ӯ мавриди истифода қарор гирифтаанд. Фасли сеюми боби якуми диссертатсия «**Тасҳеҳу наشري «Ҳумой ва Ҳумоюн»**» номгузорӣ шуда, аз се зерфасл таркиб ёфтааст. Дар зерфаслҳо баҳси ҷанбаҳои матншиносӣ ва тасҳеҳу виростории се нусхаи ҷопӣ дoston баррасӣ гардидааст. Диссертант таъкид менамояд, ки достони «Ҳумой ва Ҳумоюн»-ро нахуст Қамол Айнӣ ва Сайид ниёзи Қирмонӣ бо алифбои арабиасоси форсии тоҷикӣ ба нашр расонида, сипас бори нахуст дар соли 2017 бо хатти қриллӣ тоҷикӣ ба зевари таъб ораста гардидааст. Диссертант ҳусну қубҳи нусхаи

тоҷикии достони «Хумой ва Хумоюн»-ро баррасӣ намуда ба ин натиҷа мерасад, ки нашри мавриди назари достон нашри илмӣ- интиқодӣ буда наметавонад.

Боби дуюми диссертатсия «**Сохтор ва муҳтавои ғоявии «Хумой ва Хумоюн»**» унвон ёфта, фарогири чаҳор фасл мебошад. Фасли аввал «**Сарчашма ва маншаи достон**» ном дӯшта, диссертант нахуст дар таърихи осори пажӯҳишӣ, сарчашмаҳои илмӣ ва осори ҳуди шоир кӯшиш намудааст, ки маншаъ ва сарчашмаи аслии достонро мушаххас намояд. Муҳаққиқ бо номи Хумой мавҷуд будани қаҳрамонро дар «Шохнома»-и Фирдавсӣ ва «Хамса»-и Низомии Ганҷавӣ бо мисолҳо маълум менамояд. Дар поёни фасл ба чунин хулоса меояд, ки қаҳрамонҳои Фирдавсӣ ва Низомӣ таърихӣ ё ниматаърихӣ буда, «Хумой»-и Ҳоҷу қаҳрамони афсонавӣ мебошад.

Фасли дуюми боби дуюм «**Сохтори асар**» номгузорӣ шуда, дар он диссертант роҷеъ ба сохтор ва банду басти достон бахсҳои ҷолиби илмӣ намуда, таъкид менамояд, ки панҷ унсури асосии сюжет дар достон ба мушоҳида мерасад. Устухонбандӣ ё сохти композитсионии достон ба гунаи лозим матраҳ гардидааст. Афзун бар ин, дар муқаддимаи достон овардани ғазал дар вазни маснавӣ ва 90 байт соқиномаро диссертант аз навигариҳои он мешуморад. «**Таҳлили муҳтавои достон**» фасли сеюми боби дуюм ба шумор меравад, ки дар он таҳлили муҳтасари образҳои асосии достон ва воқеаву мӯҷароҳои ба вуқӯъпайваста сурат гирифтааст. Фасли чаҳоруми ин боб «**Пайвандҳои мавзӯӣ ва сохтори достони Ҳоҷу бо достонҳои дигар**» унвон гирифта дар ин фасл таъсирпазирии Ҳоҷуи Кирмонӣ аз «Шохнома»-и Фирдавсӣ ва маснавии «Хусрав ва Ширин»-и Низомӣ баррасӣ гардидааст. Диссертант дар вазни «Шохнома»-и Фирдавсӣ - мутақорибӣ мусамани махзуф ё мақсур эҷод шудани «Хумой ва Хумоюн»-ро таъкид менамояд. Фасли чоруми боби мавриди назар аз ду зерфасл бо номҳои «**Таъсири Фирдавсӣ ба Ҳоҷу**» ва «**Таъсири Низомӣ ба Ҳоҷу**» таркиб ёфтааст, ки дар ин зерфаслҳо ҷиғунагии таъсирпазирии Ҳоҷу аз Фирдавсӣ ва Низомӣ таҳқиқ шуда, дар баробари достони «Хусрав ва Ширин»-и Низомӣ машҳур нагардидани достони ишқии «Хумой ва Хумоюн»-ро бо чаҳор далели мушаххас баён месозад.

Боби сеюми диссертатсия «**Бадеиёти Хумой ва Хумоюн**» унвон дорад ва аз ду фасл иборат аст. Дар фасли якум – «**Забон ва сабки достон**» диссертант дар бораи шеваи суханофарии Ҳоҷуи Кирмонӣ дар достони мавриди таҳқиқ сухан ронда сабки баёни шоирро сабки ироқӣ медонад ва таъкид менамояд, ки бо муқтазои ин сабк калимаву таркибҳои фаровони арабӣ дар достон истифода шудаанд. Шоир истилоҳоти

гуногуни илмиро низ мавриди корбурд қарор додааст. Диссертант яке аз шохисаҳои достони «Ҳумой ва Ҳумоюн»-ро дар вожаву таркибсозии муаллифи он дониста, аз аносири сабксози сухани шоир ба шумор рафтани ин вижагихоро таъйид менамояд.

Фасли дуюми боби сеюми диссертатсия **«Воситаҳои тасвири бадеии дoston»** ном дорад. Дар фасли мавриди назар диссертант истифодаи санъатҳои таҷнис ва навъҳои он ба монанди: таҷниси том, ноқис, хатт, зоид, ташбеҳ ва навъҳои он: ташбеҳи мутлақ ва измор ва санъатҳои истиора, такрор, тавсиф ва сифатчинӣ, муболиға, нағмаи ҳуруф ва тарсеъро дар дoston муайян намуда бо мисолҳо ҳадафу мақсади шоирро аз корбурди воситаҳои тасвири бадеӣ равшан менамояд. Диссертант аз баррасии фасли мавриди назар ба ин натиҷа мерасад, ки санъатҳои лафзӣ ва маънавӣ дар дostonи «Ҳумой ва Ҳумоюн» корбурди васеъ дошта, шоир ба воситаи ин саноеъ каломӣ ҳудро музайян сохтааст.

Аҳаммияти назарӣ ва амалии таҳқиқот дар он зоҳир мегардад, ки баррасии масъалаҳои матншиносӣ, нусхашиносӣ, поэтикаи дostonи «Ҳумой ва Ҳумоюн», шохисаҳои сабкӣ, хусусиятҳои жанрию ғоявӣ, татаббуъ, таҳлили сохту мундариҷа ва ғайра дар илми адабиётшиносии муосир яке аз падидаҳои нав ба ҳисоб меравад. Таҷрибаи таҳқиқи мавзӯи диссертатсияи мавриди назар дар омӯзиши осори ҳамсони он дорой аҳаммияти назарӣ мебошад.

Афзун бар ин, натиҷаҳои илмӣ бадастовардаи муаллифи диссертатсияро метавон зимни таҳқиқи масоили назариявии нусхашиносӣ, матншиносӣ, сохторшиносӣ ва умуман адабиётшиносии тоҷик, ҳамчунин, қорқард ва таҳияи барномаҳои дарсӣ, васоити таълимии марбут ба насри классикӣ, навиштани мақолаҳо ва дигар анвои қорҳои илмӣ ба таври густарда истифода қард, ки аҳаммияти назарӣ ва амалии таҳқиқро инъикос мекунад.

Нашри натиҷаҳои таҳқиқ аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Қорқарди илмӣ натиҷаҳои таҳқиқ ва нашри таълифоти илмӣ дар мавзӯи диссертатсия ба меъёр ва талаботи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгӯ мебошанд. Автореферати диссертатсия ва мақолаҳои интишорнамудаи муаллиф дар маҷмӯъ 11 адад буда, 6 мақолаи он дар маҷаллаҳои тақризшавандаи ҚОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъъ расидаанд, бо мавзӯ ва мундариҷаи таҳқиқи диссертатсионии унвонҷӯ робитаи мустақим дошта, нуктаҳои асосӣ, натиҷаҳо ва мазмунӣ онро бозтоб менамоянд.

Мутобиқати барасмиятдарории диссертатсия ба талаботи Комиссия. Диссертатсия ва автореферати Муҳаммадзода Маърифат Муҳаммадҷон дар мавзуи «Масъалаҳои матншиносӣ ва поэтикӣи достони «Ҳумой ва Ҳумоюн»-и Ҳочуи Кирмонӣ» ба талаботи Дастурамал оид ба тартиби барасмиятдарории диссертатсия, автореферати диссертатсия ва дигар маводи илмӣ, ҳамчунин, муқаррароти КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгӯ мебошад.

Автореферат, ки аз диссертатсия бармеояд, ба талаботи Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, №267 тасдиқ шудааст, ҷавобгӯ мебошад.

Эродҳо ба диссертатсия. Дар баробари дастовардҳои илмӣ, дар диссертатсия баъзе нуқсонҳои ҷузъӣ ба мушоҳида мерасанд, ки ислоҳи онҳо хусни рисоларо афзун менамояд:

1. Дар диссертатсия ифодаи «адабиёти форс-тоҷик» дар ҷаҳор шакл: 1. «адабиёти форсу тоҷик», 2. «адабиёти форсиву тоҷикӣ», 3. «адабиёти форсӣ-тоҷикӣ», 4. «адабиёти форс-тоҷик» оварда шудааст. Диссертант танҳо аз як шакли маъмули он истифода менамуд, беҳтар буд.

2. Дар қисмати дараҷаи омузиши мавзӯ, ки номҳои олимону донишмандони хориҷиву ватанӣ оварда шудааст, рақами осори илмиашон низ аз рӯи тартиби дар китобнома зикршуда нишон дода мешуд, беҳтар мебуд.

3. Дар саҳифаи 25-и диссертатсия, дар мисраи якуми байте, ки ҳамчун шохиди шеърӣ оварда шудааст, дар шакли нодуруст (яъне бо вазни ғалат) оварда шудааст:

Хочу ин манзили вайрона на ба андозаи туст,

Аз ақолими ҷаҳон хиттаи Кирмон кам гир.

4. Натиҷагирӣ аз фасли дуҷуми боби дуюм мушаххас нест. Дар анҷоми боби дуюми диссертатсия низ суҳанҳои ҳулосавӣ дида намешавад.

5. Дар баъзе аз саҳифаҳои диссертатсия теъдоди муқарраргардидаи сатрҳо ғалат нагардидааст.

6. Дар баъзе саҳифаҳои диссертатсия (12, 48, 51, 75, 89, 96, 115, 130, 155., ғалатҳои имлоӣ ва дар саҳифаҳои 7 ва 16 ғалатҳои услубӣ ба назар мерасад.

Бояд гуфт, ки камбудии зикргардида ислоҳпазир буда, арзиши илмӣи диссертатсияро коҳиш намедиханд.

Ҳулоса, диссертатсияи Муҳаммадзода Маърифат Муҳаммадҷон дар мавзуи «Масъалаҳои матншиносӣ ва поэтикӣи достони «Ҳумой ва Ҳумоюн»-и Ҳочуи Кирмонӣ» таҳқиқоти анҷомёфтаи илмӣ буда, ба

талаботи бандҳои 31, 33, 34 ва 35-и Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, таҳти №267 тасдиқ шудааст, ҷавобгӯ мебошад. Дар ин асос, муаллиф барои дарёфти дараҷаи илмии номзоди илмҳои филологӣ аз аз рӯи ихтисоси 10.01.00 – Адабиётшиносӣ (10.01.08 – Назарияи адабиёт. Матншиносӣ, нусхашиносӣ) сазовор мебошад.

Муқарризи расмӣ:

номзоди илмҳои филологӣ,
дотсенти кафедраи назария ва таърихи
адабиёти ДБЗХТ ба номи С. Улуғзода

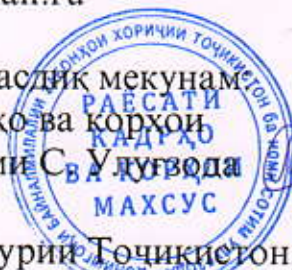

Боев Шавкат
Элмуродович

03.02.2026

Нишонӣ: 734019 Ҷумҳурии Тоҷикистон,
ш. Душанбе, кӯчаи Муҳаммадиев,
бинои 3А, хонаи 46.
Тел: (+992) 935445450
E-mail: mustafo0612@mail.ru

Имзои Боев Ш.Э.-ро тасдиқ мекунам
Сардори раёсати кадрҳо ва қорҳои
махсуси ДБЗХТ ба номи С. Улуғзода

Юсупова Бибиҷон
Ғаниҷоновна

Нишонӣ: 734019, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
шаҳри Душанбе, кӯчаи Ф. Муҳаммадиев, 17/6.
Телефон: +992-37) 2325029; 2325000; факс: +992372325003.
E-mail: rectorat/dbzkht.tj@mail.ru

03.02.2026